

4.7. Хрест (зламаний). Виготовлений з брили пісковика. Стоїть на розширеній прямокутній основі розмірами 42 x 48 x 16 см. Бічні сторони основи шерехаті. Зберігся нижній сегмент хреста, прямокутний в перерізі (22 x 18 см). Загальна висота променя – 74 см. Написів немає.

Отже, у четвертому секторі описано 3 плити і 4 хреста, виготовлені із місцевого пісковика. Поховання 4.1.–4.2.–4.3. розташовані у одному ряду. Крайні хронологічні межі поховань – 1865–1914 рр.

На сьогоднішній день існує загроза якщо не руйнації, то повного знищення надмогильних пам'яток XVIII – початку XX ст., розташованих на Вознесенському кладовищі. Для збереження надгробків, які переміщені зі своїх історичних місць, має бути створений лапідарій, а отриманні в ході їх досліджень дані використані при складанні паспортів і інвентарних справ.

Наступним етапом робіт стане написання порівняльних характеристик, пошук архітектурних у надгробній пластиці та стильових переваг в той чи інший період.

ПОСИЛАННЯ

1. Зайцева Н.О. Глухівські надгробки // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Випуск 6. – К. – Глухів: ТОВ «ВІ-О-поліграфісти», 2013. – С. 53–55.
2. Коваленко Ю.О. Історія, закарбована в надгробках // Соборний майдан. – 2009. – 3 (33). – С. 1.
3. Пуцко В.Г. Глухівські кам'яні хрести // Сіверщина в контексті історії України. Збірник наукових праць. Матеріали шостої науково-практичної конференції. – Суми: Видавничий дім «Еллада», 2007. – С. 100–101.
4. Мірошниченко О.М. У кожного свій хрест // Соборний майдан. – 2011. – 5 (47). – С. 3.
5. Мірошниченко О.М. Меморіальні пам'ятки Глухова XIX – поч. XX ст. Вознесенське кладовище // Ніжинська старовина. Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Випуск 24 (27). – Ніжин – Київ: ПП «Лисенко М.М.», 2017. – С. 109–115.
6. Радіш М. Место на кладбище // Неделя. – 2016. – 12 (24 березня). – С. 4.
7. Некрополістичні дослідження. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nz-hlukhiv.com.ua/novini/nekropolistichni-doslidzhennya.html>
8. Некрополістичні дослідження продовжуються. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nz-hlukhiv.com.ua/novini/nekropolistichni-doslidzhennya-prodovzhuuyutsya.html>
9. Стежками глухівських кладовищ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nz-hlukhiv.com.ua/novini/stezhkami-gluhivskih-kladovishh.html>
10. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Куксини // Соборний майдан. – 2014. – 1 (61). – С. 2–3.
11. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Малченко // Соборний майдан. – 2014. – 3 (63). – С. 3.
12. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Беки // Соборний майдан. – 2014. – 4 (64). – С. 2–3.
13. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Бахмацький // Соборний майдан. – 2014. – 5 (65). – С. 3.
14. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Смаковський // Соборний майдан. – 2014. – 6 (66). – С. 7–8.
15. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Шигорин. Шемшуків // Соборний майдан. – 2015. – 3 (69). – С. 2–4.
16. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Константинова. Харитоненки // Соборний майдан. – 2015. – 4 (70). – С. 6–7.
17. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Богданович. Козачек // Соборний майдан. – 2015. – 5 (71). – С. 6–8.
18. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Снежковий // Соборний майдан. – 2015. – 6 (72). – С. 4–5.
19. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Писаревич. Самоквасовий // Соборний майдан. – 2016. – 1 (73). – С. 6–7.
20. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Голубовий. Голубов // Соборний майдан. – 2016. – 3 (75). – С. 4–5.
21. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Колониус. Зайковський // Соборний майдан. – 2016. – 4 (76). – С. 4–5.
22. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Кузнецов

// Соборний майдан. – 2016. – 5 (77). – С. 3.

23. Назарова В.В. Тропинками глуховських кладбищ. Тищенко-Мищенко // Соборний майдан. – 2016. – 6 (78). – С. 5.

Мірошниченко А.Н. Новые находки мемориальных памятников XIX – начала XX ст. на Вознесенском кладбище города Глухова

В статье предложена секторная структура исследования надгробий XIX – начала XX ст. на Вознесенском кладбище города Глухова. Вводится в научный оборот группа некрополитических памятников.

Ключевые слова: Вознесенское кладбище, Глухов, памятник, крест, XIX–XX вв.

Miroshnychenko O.M. New finds of memorial monuments of the XIX – beginning of the XXth century from Voznesensk cemetery of the city Hlukhiv

In article the sector structure of researches of gravestones of XIX – the beginning of the XXth century from Voznesensk cemetery of the city Hlukhiv is offered. The group of necropolis monuments is introduced for scientific use.

Key words: Voznesensk cemetery, Hlukhiv, monument, cross, XIX–XX centuries.

05.04.2017 р.

J

УДК 94(477):303.422 П. Куліш

Н.В. Міллер

ТАЄМНИЦІ КУЛІШЕВОЗНАВСТВА (З нагоди 120-ї річниці від дня смерті П.О. Куліша)

У статті подано архівні документи, що висвітлюють нові відомості про рідних та близьких письменника П.О. Куліша, уродженця містечка Воронеж колишнього Глухівського повіту, віднайдені у Державному архіві Сумської області.

Ключові слова: П.О. Куліш, Куліші, Гладкі, Безпалі, Лука Виридарський, метричні книги, Соборно-Михайлівська церква, Вороніж.

14-го лютого 2017-го року виповнилося 120 років від дня смерті однієї з найунікальніших особистостей літературного, наукового й громадського життя України XIX століття – Пантелеймона Олександровича Куліша. Але питання родоводу письменника ще потребує ретельного вивчення.

Першоджерельний генеалогічний матеріал зібрано у працях історика О.М. Лазаревського [1] та археолога-краєзнавця, земляка письменника – І.С. Абрамова [2]. У справі дослідження життєпису П. Куліша суттєві доповнення зробили кулішевознавці Є.К. Нахлік [3] та О.О. Федорук [4].

Багатогранна творчість П. Куліша була багато в чому новаторською. Саме він першим почав писати українською мовою наукові праці. Його твори стали основою української літературної мови. П. Куліша небезпідставно називають батьком українського історичного роману. А критичні статті виявили його як першого чесно, безкомпромісного, вимогливого і доброзичливого критика. Крім усього цього переліку слід згадати, що він перший перекладач українською мовою Біблії, творець української абетки. І це неповний реєстр тих здобутків, якими збагатив українську культуру Пантелеймон Олександрович Куліш.

Актуальність творчості П. Куліша в сьогоденних реаліях неоціненна. Саме зараз, в умовах війни, коли відбувається переосмислення нашої історії, мови, літератури, усе частіше повинне звучати слово письменника, котрий піднімав проблему української державності, шукав шляхи виборення національної волі та соціальної рівноправності.

На жаль, до цього часу вагомість митця применшується. Багато творів із його величезної спадщини ще й досі не надруковано, а життєвий шлях не досліджений у повному обсязі. Навіть Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини на 2017-й рік не вніс це славетне ім'я до свого переліку, не нагадав землякам схилити голову в шані та жалобі в день 120-ліття від дня смерті.

Небайдужі земляки-вороніжці, шанувальники творчості П.О. Куліша, вирішили зробити свій внесок у дослідження життєвого шляху письменника. Подаємо нові й доповнюємо вже виявлені відомості про рідних і близьких П. Куліша, віднайдені в Державному архіві Сумської області.

Як виявилось, більш глибоке дослідження родинного коріння П. Куліша приводить до сенсаційних знахідок. Однією із таких знахідок стало з'ясування дати смерті матері письменника, Катерини Іванівни, в дівочтві Гладкої.

У метричних книгах Соборно-Михайлівської церкви містечка Вороніж у записах померлих 1840-го року читаємо: «2 марта дворянина Александра Андреева Кулеша умре жена Екатерина Ивановна 50 лет от роду. Отпевание 4 марта. Действие совершил священник Лука Виридарский с дьячком Дмитрием Кардашевским. Умерла от горячки. Погребена на отведенном кладбище» [1, арк. 51 зв.]. Цим «отведенным кладбищем» може бути як цвинтар Трьохсвятительської церкви, до парафії якої належали Куліші, так і садиба Кулішів. Зазвичай, у ті часи українці ховали рідних на своїх подвір'ях. Зважаючи на те, що не знайдено жодних згадок про відвідування Пантелеймоном Олександровичем могили матері, що суперечить спогадам про роль матері у його житті, можемо зробити висновок, що саме на садибній землі вона знайшла свій останній прихисток. Батьківську хату після смерті матері Куліш не відвідував, бо там жили його «прикрі» родичі, а батько перебрався на свій хутір.

Майже зовсім не мав контактів письменник із своїм старшим братом Миколою від першої дружини батька, Марії Крисько. Саме так пишеться її прізвище, а не Криськівська, як подають деякі дослідники. Прізвище Крисько розповсюджене у Воронежі донині. Серед носіїв цього прізвища були і дворяни, до роду яких належала Марія, перша дружина батька, «воронізька ж таки дворянка значного проти його роду» [2, с. 97].

У брата Миколи (1803-го року народження) було двоє дітей (принаймні стільки ми знайшли за метричними книгами воронізьких церков) – Григорій та Ганна. Справжні роки народження цих дітей теж не були відомі. Дослідники вираховували їх за листом Олександри Михайлівни Куліш (Білозерської) від 18 серпня 1848 року до III відділу з Тули, де тоді перебував на засланні у справі Кирило-Ме-

фодіївського товариства Пантелеймон Куліш. Прохаючи дозволу Кулішеві переїхати в рідний хутір, вона писала: «Недавно умер старший брат его и оставил двоих малолетних сирот, сына и дочь, обоих в таком возрасте, когда всего нужнее уроки доброй нравственности: сыну 14, а дочери 13 лет. Мы не имеем детей и муж мой приложил бы все старания заменить этим сиротам отца» [3, с. 121].

Судячи з цього листа, Григорій народився 1834-го, а Ганна – 1835-го року. Записи ж метричних книг говорять інше: «18 ноября 1831 года у коллежского регистратора неслужащего Николая Александрова Кулеша и законной жены его Мотроны Симоновой родился сын Григорий» [4, арк. 22]. Другий запис від 2 лютого 1834 року: «Второго числа у коллежского регистратора неслужащего Николая Александрова Кулешова и законной жены его Мотроны Симоновой родилась дочь Анна» [5, арк. 43].

Відповідно, у 1848 році Григорію було сімнадцять, а Ганні – чотирнадцять років. Можливо, Куліш зумисне применшив вік племінників, котрі залишились без батька, щоб йому дали дозвіл раніше полишити місце заслання.

Також ці записи чітко констатують ім'я по-батькові дружини Миколи – Мотрона Симонівна (не Семенівна).

«Восприемницей», тобто хресною матір'ю, у Ганни була дворянка Олена Григорівна Гладка. Ймовірно, небога Катерини Іванівни Куліш (Гладкої).

Привертає увагу ще такий запис від 8 лютого 1827-го року: «У дворянки жительки местечка Воронеж Пелагеи Кулешовой родился сын блудноприжитый Федор» [6, арк. 22]. Не викликає сумніву, що Пелагея – це Пелагея Діонісіївна, удова Романа Куліша, рідного брата батька Пантелеймона Олександровича. Бо звання дворян, хоч і особистих, мали у Воронежі тільки Куліші з роду письменника. Інші ж Куліші, котрих проживало багато у Воронежі, писалися як козаки або селяни. Ще підтвердженням цим висновкам може слугувати те, що хресним батьком Федору став дворянин Андрій Шкура. Як відомо, члени дворянської родини Шкур часто були «восприемниками» у Кулішів і навпаки. Це помітно із записів метричних книг Трьохсвятительської та Соборно-Михайлівської церков.

Було віднайдене також записи, котрі доповнюють свідчення про мешканців Кулішевого хутора, де господарював Олександр Андрійович, батько письменника: «Умре козак села Чорториг жительствующий в пасеке Кулешовой Мирон Лусницкий 70 лет». Записано 13 травня 1828 року» [7, арк. 84 зв.]. «В футоре дворянина Александра Кулеша проживающей козачки Мотроны Максимковой умре сын Дмитрий» – це запис від 13 жовтня 1828 року [8, арк. 85].

Дослідивши метричні книги Соборно-Михайлівської церкви періоду проживання та навчання П.О. Куліша у Воронежі, можемо назвати прізвища деяких священнослужителів, котрі зіграли певну роль у житті письменника та його родини.

Неодноразово зустрічаємо у творах П. Куліша згадку

про отця Луку. Наприклад, зображуючи матір в автобіографічному творі «Жизнь Куліша», Пантелеймон Олександрович пише: «Попів так шанувала, що не позволяла нікому що-небудь осудливе про них сказати. Як зайде, було, до неї отець Лука, то наче вся світлиця сповнилася святощами» [9, с. 100]. Або: «Ми запросили на обід до себе панотця Луку...» [10, с. 147]. Наведено лиш деякі з багатьох спогадів про цього священика. Судячи з них, у родині Кулішів дуже шанували отця Луку, навіть запрошували до себе у гості. Правда, на схилі літ він, як людина релігійна, засудить погляди письменника Куліша.

Отже, отець Лука – це Лука Адріанович Виридарський. Саме він часто проводив належні церковні обряди у родині Кулішів: хрещення дітей брата Миколи та незаконнонародженого сина Пелагеї, відспівував Катерину Іванівну (матір П. Куліша). Из «Родословной книги Черниговского дворянства» Г.А. Милорадовича дізнаємося, що отець Лука належав до шляхетного роду. Народився 1793-го року. Дід його був сотником Ніжинського полку, а батько Адріан – священиком. Рід володів маєтком у містечку Воронежі Глухівського повіту [11, с. 16].

У отця Луки було 5 дітей, записи про народження яких, окрім Олександра, віднайдено у метричних книгах Соборно-Михайлівської церкви. Мав він ще сина Миколу, котрий помер 1823-го року.

Лука Виридарський був приходським священиком Соборно-Михайлівської церкви м. Воронежа до 1865-го року. Цей храм, пам'ятка архітектури XVIII століття, зберігся донині. Він має два поверхи. Горішній містить головний престол в ім'я архангелів Михаїла та Гавриїла. На нижньому (нині не діючому) була тепла церква з престолом в ім'я святого Миколи та великомучениці Варвари.

Проглядаючи записи метричних книг цієї церкви, ми зрозуміли, що у теплій нижній церкві знаходилася школа та відбувався обряд вінчання, у верхньому проходили богослужіння й хрещення новонароджених.

Як відомо з біографії, у школі при церкві св. Миколи у семилітньому віці почав навчатися Панько. Його учителем був дяк Андрій: «Ще як він учивсь у дяка Ондрія, при церкві св. Миколая, то, під непогідь, зоставлено його раз днів на п'ять у школі. Дяк Ондрій оповідав його матері таке диво про хлопця: «Прокинувся я, – каже, – вночі – аж світиця. Дивлюсь – у другій хаті дитина за столом пише! – кликнув я. – Що се ти робиш? І тієї ж миті світло погасло, а Панюша спить коло мене». Може, дяк се й видумав, аби підобритись матері: тільки мати любила про се оповідати й пророкувала синові велику будучину» [12, с. 102].

«Стихарним дьячком» Соборно-Михайлівської церкви у той час був Андрій Олексійович Безпалій. Мешканці із цим прізвиськом здавна проживали у Воронежі. Із метрик Пантелеймона Куліша знаємо, що Іларіон Безпалій здійснив обряд його святого хрещення у Трисвятельській церкві. У яких родинних стосунках перебували Іларіон Васильович та Андрій Олексійович Безпалі, ще не

з'ясовано. Дослідивши всі відомі матеріали про воронізьких Безпаліх, дійшли висновку, що вони були особами духовного стану місцевих храмів до кінця XIX століття.

Із Андрієм Безпалім родина Кулішів теж мала тісні стосунки. Катерина Іванівна (мати письменника) була хресною матір'ю дочкам Безпаліх – Олімпіаді та Ганні: «У дьячка воронежской Соборо-Михайловской церкви Андрея Безпалого и жены его Иулианы родилась дочь Олимпиада. Крещена 28 числа Лукой Виридарским. Восприемница – дворянка Екатерина Кулешова» [13, арк. 23]. Це запис від 27 липня 1828 року.

Таким чином, результати проведеного автором статті дослідження метричних книг воронізької Соборно-Михайлівської церкви можуть бути введені в науковий обіг і доповнять життєпис П.О. Куліша.

ПОСИЛАННЯ

1. А.Л./азаревський/. Предки П.А. Куліша // Киевская старина. – 1898. – Сентябрь. – Отд. II. – С. 62–65.
2. Абрамов І.С. Розшуки про П.О. Куліша й його батьківщину // Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови. – К., 1931. – [Т.] III. – С. 45–51; його ж. Дед П.А. Куліша // Киевская старина. – 1905. – Май. – Отд. II. – С. 157.
3. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: У 2 т. – К., 2007. – Т. 1. – 462 с.
4. Ситий І., Федорук О. До родоводу Куліша // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2010. – В. 15. – С. 129–139.
5. ДАСО, ф. 1141, оп. 1, спр. 2, 51 зв. арк.
6. Пантелеймон Куліш. Моє життя / Упоряд. О. Шокало. – К., 2005. – 382 с.
7. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. – К., 1990. – Т. 2. – С. 121.
8. ДАСО, ф. 1141, оп. 1, спр. 1, 32 арк.
9. ДАСО, ф. 1141, оп. 1, спр. 1, 43 арк.
10. ДАСО, ф. 1141, оп. 1, спр. 1, 22 арк.
11. ДАСО, ф. 1141, оп. 1, спр. 1, 84 зв. арк.
12. Пантелеймон Куліш. Моє життя / Упоряд. О. Шокало. – К., 2005. – 382 с.
13. Пантелеймон Куліш. Спогади з молодих літ // П. Куліш. Твори. Т. 6 / За ред. Ол. Дорошкевича. – К. – Х., 1931, – 295 с.
14. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – СПб., 1901. – Т. 1. – Часть 2. – 720 с.
15. Пантелеймон Куліш. Моє життя. / Упоряд. О. Шокало. – К., 2005. – 382 с.
16. ДАСО, ф. 1141, оп. 1, спр. 1, 23 арк.
17. ДАСО, ф. 1141, оп. 1, спр. 1, 85 арк.

Миллер Н.В. Тайны кулишеведения (К 120-ти летию со дня смерти П.А. Кулиша)

В статье поданы архивные документы, которые освещают новые ведомости о родных и близких писателя П.А. Кулиша, уроженца м. Воронежа бывшего Глуховского уезда, найденные в Государственном архиве Сумской области.

Ключевые слова: П.А. Кулиш, Кулиши, Гладкие, Безпалье, Лука Виридарский, метрические книги, Соборо-Михайловская церковь, Воронеж.

Miller N.V. Secrets of Kulish-research papers (to the 120 anniversary of P.O. Kulish death)

The article submitted archival documents which discovers new facts about relatives of a writer P.O. Kulish living in a small town Voronizh, Hlukhiv district. The documents were found in the State Archives of Sumy Region.

Key words: P.O. Kulish, Kulish family, Hladki family, Bezpali family, Luka Vyrydarskyi, parish register, Soborno-Mykhailivska Church, Voronizh.

24.02.2017 р.

j